

PRINCIPY HORNÍHO PRÁVA VE SLEZSKU

Petra Hrubá Smržová (Jánošíková)

„Vis maior est vis, cui resisti non potest.“

In memoriam věnuji tuto stať moudrému člověku, příteli, kterého mi bylo dovoleno znát a spolupracovat s ním několik let. Jsem vděčna za naše setkávání i vnořování se k podstatě věci tzv. do hlubin a uznávání vyšších principů. Proto jsem zvolila výše uvedené téma stať.

Horní právo je specifickým právním oborem (hybridem), ve kterém se prolínají jak prvky soukromého, tak i veřejného práva. Horní právo má dlouhou tradici a je spjato s exploatací nerostných surovin u východních a jihovýchodních národů (Egyptanů, Féničanů a Asyřanů), od nichž se pak dostalo k Řekům a Římanům a dále až ke Germánům. Horní právo se konstituovalo na římských základech, i když se vedle toho projevovala právo tvorná činnost germánská a slovanská.¹ Horní právo, potažmo hornictví v širším smyslu, přineslo českým zemím nejen uznání co do erudované legislativy, ale i značné bohatství.

Dějiny horního práva jsou úzce spjaty s řadou dalších oborů, zejména hornictvím a hutnictvím, obecnou a českou a československou právní historií, teorií práva, římským právem a s pomocnými vědami historickými, zvláště diplomatikou, kodikologií a archeografií. Jde o vědní disciplínu, kde se stýká několik

---

¹Více BURIAN, J. *Evropské rudné doly za římského císařství*. Praha, 1954.

vědních oblastí anebo kde se v různé míře využívá výstupů různých vědních oborů. Dějiny horního práva představují samostatnou vědeckou disciplínu a z toho důvodu mají svoji imanentní metodu, jež vychází z výsledků poznání těchto vedlejších oborů a vyznačuje se určitými specifickými rysy určenými povahou daného předmětu.²

Horní právo je postaveno na dvou principech, a to na horním regálu a horní svobodě.

Horní regál označoval ve středověku soubor práv, jež si osobovali panovníci k dobývání nerostů.³ Vycházel z principu, že králi patří veškeré nerostné bohatství, tzv. „*iura regalia*“. Pouze panovník měl výhradní právo udělovat kutací povolení, propůjčovat ho, a za to mu byla odváděna příslušná část výtěžku ve formě tzv. urbury.⁴ Panovník si také nárokoval výhradu předkupního práva, které bylo nezbytné pro mincovní regál,⁵ a výhradu práva na ražbu mince.⁶ Horní regál byl v každé zemi, kde si moc státní nebo zeměpanská vyhradila právo nakládat s některými horními nerosty a jejich ložisky s vyloučením každé třetí osoby, tedy i vlastníka pozemku. Tato moc nedovolovala provozovat hornictví bez povolení státu (tzv. propůjčky).

---

² JÁNOŠÍKOVÁ, P. *O předmětu, metodologii, pramenech a současném stavu problematiky horního práva*. Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám. Plzeň, 2008. s. 137.

³ Ottův slovník naučný XI, s. 631, heslo „horní regál“.

⁴ Více JÁNOŠÍKOVÁ, P. *Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století*. Sborník z konference věnované prof. Sejbalovi (1929–2004). Ostrava, 2007, s. 31–44; JÁNOŠÍKOVÁ, P. *Institut urbury z pohledu finančního práva*. Sborník konference k 75. narozeninám profesora Hubenáka. Banská Bystrica, 2004, s. 149–154.

⁵ Více JÁNOŠÍKOVÁ, P. *Vliv horního regálu na regál mincovní*. Sborník příspěvků ze setkání pracovníků kateder právních dějin z České a Slovenské republiky. Acta historico-iridica Pilsnensia 2006. Plzeň, 2007, s. 48–54.

⁶ Výsostná práva, která náleží panovníkovi, byla vyhlášena konstitucí císaře Fridricha Barbarossy „*De regalibus*“ na polích Ronkálských v roce 1158. Monumenta Germania Historica. Const. I. Nr. 175–178, s. 244–249. „*Regalia sunt hec: monete, argentarie...*“

Stát využíval horního regálu tím způsobem, že buď sám, nebo prostřednictvím jiných osob provozoval hornictví, buď tím, že propustil svobodu horní, tj. přiznal obecně každému, aby na jeho pozemcích hledal a kutal, anebo že přiznal tomu, kdo rudnou žílu nalezl, právo, aby obdržel propůjčku a po jejím obdržení aby si mohl přivlastňovat nerosty. Z toho vyplývá, že horní regál se stal východiskem pro uplatnění principu horní svobody, což znamenalo, že těžba po objevení nerostného bohatství mohla být zahájena bez souhlasu vlastníka pozemku.

Problematikou horního regálu a horní svobody ve Slezsku se ve svých dílech zabývali Steinbeck,⁷ Wutke,⁸ Bellerode,⁹ Zivier¹⁰ a Rachfahl.¹¹ Souhrnný přehled podává Čelakovský.¹²

Dle Steinbecka¹³ náležel slezským knížatům horní regál v jejich knížectvích. V případě zcizení celého knížectví nebo jeho statků všechna knížecí práva, tzv. „*iura ducalia*“, včetně horního regálu přecházela na nového nabyvatele. Proti tomuto ve svém díle vystoupil vratislavský státní archivář Wutke,¹⁴ který je správně objasňuje. Původně byla „*iura ducalia*“ výsostná práva včetně horního regálu, která příslušela suverénním slezským knížatům.

---

⁷ STEINBECK, E. *Entwurf einer Geschichte der schlesischen Bergverfassung vor dem J. 1740*. Vratislav, 1827; STEINBECK, E. *Geschichte des schlesischen Bergbaues*. I.–II. Vratislav, 1857.

⁸ WUTKE, K. *Entwicklung des Bergregals in Schlesien*. Vratislav, 1897; *Schlesien Bergbau und Hüttenwesen*. Vratislav, 1900.

⁹ BELLERODE, B. *Bergbauvorrechte in der Herrschaft Plesz in Oberschlesien*. Vratislav, 1899.

¹⁰ ZIVIER, E. *Geschichte des Bergregals in Schlesien bis zur Bestzergreifung des Landes zur Preussen*. Katovice, 1898; ZIVIER, E. *Akten und Urkunden zur Geschichte des Schlesischen Bergwesens*. Katovice, 1900; Zivier, E. *Zur Theorie des Bergregals in Schlesien*. Vratislav, 1897.

¹¹ RACHFAHL, F. *Zur Geschichte des Bergregals in Schlesien*. Forschungen zur brandeb. und preussischen Geschichte XIII. Vratislav, 1900.

¹² ČELAKOVSKÝ, J. *Novější literatura o dějinách horního práva zvláště v zemích českých*. Sborník věd právních a státních. Praha, 1901, s. 408–423.

¹³ VICE STEINBECK, E. *Geschichte des schlesischen Bergbaues*. I.–II. Vratislav, 1857.

¹⁴ VICE WUTKE, K. *Entwicklung des Bergregals in Schlesien*. Vratislav, 1897.

Postupem času se však tento pojem zúžil a udělení knížecích práv znamenalo, že kníže přenáší toliko některá knížecí práva, zejména práva soudní. V případě rozdělení některého slezského knížectví, kde vládli Piastovci, na několik knížectví, měla knížata v těchto oddělených knížectvích všechna „*iura ducalia*“. Pokud však část knížectví nebo nějaké statky byly postoupeny nepiastovci, zvláště pouhému šlechtici, tu byla nabyvateli postoupena jen některá z knížecích práv. V době lucemburské se nad knížecími právy ve Slezsku vytvořila výsostná práva českých králů a Karel IV. ve své Zlaté bule z roku 1356 v čl. IX si výslovně vyhradil horní regál nejen v Čechách, ale i v přivtělených zemích, tedy i ve Slezsku. Takto uzákoněná teorie přicházela k platnosti, kdykoliv některé knížectví nebo jeho část spadly na českou korunu anebo když některý kníže z rodu Piastova prodal držbu nepiastovci, kterému stará „*iura ducalia*“ nebyla vrozena. Zejména za panování krále Matyáše Uherského a Jagellonců Ladislava a Ludvíka byla slezská knížectví stlačována do postavení poddaných královské koruny. Následkem toho měla nová knížata nebo pánové slezských území užívat horního regálu až po udělení výslovné výsady králem. V době jagellonské byly části některých knížectví postoupeny se svolením českého krále českým pánům nebo jiným šlechticům, čímž vznikla stavovská panství, jejichž držitelé měli nárok na horní regál jen tehdy, když jim ho král výslovně přiznal. Mluví-li se v královských listinách nebo smlouvách, že se taková panství postupují s knížecími právy nebo s příslušenstvím nad a pod zemí, rozumělo se tím podle Wutkeho přiznání pouze pozemkových práv spojených s vlastnictvím. Myslilo se prý při tom na vápno, hlinu a kamenné uhlí, které byly příslušenstvím půdy. Důkazy, které by potvrzovaly tuto Wutkeho teorii, chybí. Naproti tomu můžeme nalézt v dobových pramenech, že horní regál přecházel na nového nabyvatele spolu se všemi právy.¹⁵

---

¹⁵ RBM II., č. 2053, s. 906 – 18. srpna 1306 král Albrecht I. Václavovi III. potvrzoval ve smlouvě „*regna cum utilitatibus intra et supra terram*“.

K důslednému uplatňování Zlaté buly císaře Karla IV. došlo zejména za Ferdinanda I., který ke konci svého panování žádal na slezských knížatech předložení horních výsad. Kdo z nich neměl zvláštního potvrzení, nesměl si osobovat regálie.

Za Rudolfa II. byl v roce 1577 vydán nový 16článekový horní řád pro Dolní a Horní Slezsko,¹⁶ ve kterém jsou hory komorním zbožím a horní svoboda se propůjčuje v celém Slezsku. Znění slezského horního řádu z roku 1577 vzbuzuje mnohé pochybnosti o tom, jaký byl vlastně účel jeho vydání. Vede se v něm stížnost, že pozemkoví páni ve Slezsku překážejí dolování, a proto horní řád uzákonil horní svobodu jak domácím, tak cizím kverkům s tím, že nařizuje vrchnímu perkmistru, aby horníky při těchto svobodách bránil a obracel se na slezskou komoru o pomoc.¹⁷ Kutací příspěvek upravený v čl. 3 přiznával nálezčům zlata (1 lotu) 4 toлары a nálezčům stříbra (1 hřivna a více) – 10 tolarů. Kverkové byli povinni dle čl. 6 tohoto řádu z vyšších i z nižších kovů odvádět desátek, avšak bylo jim dáno osvobození od placení celého desátku z vyšších i nižších kovů ze starých hor na 6 let a z nově založených hor od poloviny desátku na 10 let. Pozemkovému pánu se přiznávaly dle čl. 9 čtyři kuksy, které mu měli kverkové bezplatně těžit za protislužbu laciného odběru dříví (čl. 10). Kverkové měli dle čl. 15 svobodu stěhování a vrchnost na ně neměla ukládat robotu (čl. 13). Kromě toho se měly jinak stavy ve Slezsku řídit ve věcech hor a pozemků Narovnáním o hory a kovy z roku 1575 s tím, že císař si vyhradil tento řád měnit nebo rušit (čl. 16). Ve Slezsku většinou platilo Saské zrcadlo, které přiznávalo vlastníku pozemku právo, aby dával cizím osobám, když chtějí na jeho pozemku kutat povolení.¹⁸

¹⁶ SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie*. Wien, 1832, s. 336–345; České horní právo I. Kutná Hora, 1977, s. 89–98.

¹⁷ České horní právo I. Horní řád pro Slezsko, čl. 2, s. 90.

¹⁸ ZIVIER, E. *Geschichte des bergregals in Schlesien bis zur Besitzergreifung des Landes durch Preussen*. Katovice, 1898, s. 30, 258, 259 a 264 – „Von silbir unde von golt grabin. Aller schaz undir der erdin bigrabin, tiefer danne ein phlug get, horit dem

Z naučení klášteru Lubušskému z Jihlavy, které potvrdil slezský kníže Boleslav roku 1268, plyne, že kníže na klášterních statcích si osoboval horní regál a že povoloval ve smyslu jihlavského práva horníkům, aby na těchto statcích kutali i bez povolení vrchnosti, které byl za to vyhrazen podíl na výtěžku hor. Připojuji se k názoru Čelakovského, že se jedná o doklad pozvolné recepce českého horního práva ve Slezsku.¹⁹ Slezská knížata proto obdobně zaváděla horní svobodu proti majitelům pozemků, kteří hájili právo vydávat povolení ke kutání. A proti takovým nárokům majitelů pozemků je v roce 1577 vydán slezský horní řád. V čl. 2 horní řád pro Slezsko proto knížatům, majitelům pozemků ukládá za povinnost, aby na svých knížecích statcích uznávali horní svobodu. Co se týče horního regálu, řád se o něm výslovně nezmiňuje, ale je v čl. 16 horního řádu dána panovníkovi možnost bez bližší specifikace omezovat, rozšiřovat nebo rušit dřívější Narovnání o hory a kovy. V roce 1578 vydává Rudolf II. mandát k ochraně těžařům proti pozemkovým vrchnostem ve Slezsku.²⁰

Dle Ziviera²¹ nebylo ve Slezsku stejně jako v Polsku právo ke kovům původně odděleno od pozemkového vlastnictví. Solné doly byly královským majetkem a nebyly přístupny soukromé těžbě. Horní regál byl příznáván až biskupům, kterého záhy začala užívat slezská knížata, uznávající horní svobodu jen na knížecích a obecních pozemcích, a vrchnostem příznávala přednější právo před nálezcem a kutěrem. Takovým způsobem ve Slezsku prý náleželo právo ke kovům knížeti, kverkům patřilo jen právo užívací spojené s odváděním velkých dávek a vrchnosti náleželo právo vylučovat jiné z kutání na svých pozemcích, tzv. „ius

---

vurstin zu. Silber muz ouch nimant brechen noch golt grabin uf eins andern mannes gute, ane des willen, des daz erbe ist, gíbit her ime aber daz urloup, so mac her iz grabin, also daz dem vursten sin recht devon gebin.“

¹⁹ ČELAKOVSKÝ, J., c. d., s. 413.

²⁰ SCHMIDT, F. A. *Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie*. Wien, 1832, č. 136, s. 361–365; České horní právo 5. Kutná Hora, 1980, č. 100, s. 27–30.

²¹ VICE ZIVIER, E. *Zur Theorie des Bergregals in Schlesien*. Vratislav, 1897.

excludendi alios“. V tomto spatřoval Zivier²² vliv slovanského horního zřízení. Tvrdí, že polskoslezská knížecí práva byla prý mnohem rozsáhlejší nežli „*iura regalia*“ římských císařů.

Otázkou horního regálu ve Slezsku se zabýval i Rachfahl.²³ Dle něho horní regál ve Slezsku patřil původně knížatům, kteří měli právo na vlastnictví kovů a přenechávali užívání ložisek kverkům. Teprve Ferdinand I. prohlašoval hory ve Slezsku za „*iura regalia*“ a přiznával knížatům právo k horám pouze potud, pokud je mohli prokázat privilegiem. Rachfahl přičítá zásluhu Wutke-
mu,²⁴ že prokázal, jak docházelo k prodeji statku knížetem „*cum iure ducali*“, byl-li nabyvatelem pozemkový pán, jenž knížeti zůstal poddán, že v jemu udělených knížecích právech nebyl horní regál obsažen, a musel proto obdržet propůjčku. Naproti tomu souhlasí s Zivierem, že horní regál přecházel „*ipso iure*“ na nabyvatele, když mu byla knížetem postoupena část území, nad kterou nabyl práva zeměpanská a netoliko vrchnostenská, třebaž v listině nebylo výslovně stanoveno, že mu horní regál přísluší. Takovým způsobem byl zejména držitelům stavovských panství postoupen horní regál buď s knížecími právy, nebo „*ipso iure*“. Rachfahl se rozchází s Zivierem v posuzování horního řádu z roku 1577 v tom, že dle jeho názoru byl vydán pro celé Slezsko, avšak platný byl jen na horách, kde platil královský horní regál, a to bylo v těch knížectvích, kde držitelé neměli výsad. V 17. století přestali knížata a stavovští páni držet horní regál „*ipso iure*“ a drželi jej toliko mocí privilegií. Kde jich neměli, byl pánem horního regálu král, což v roce 1696 slezský sněm výslovně uznal.²⁵ Protože prouští králové byli nástupci českých králů, co se týče území Slezska, a nikoliv slezských knížat, přešel horní regál na krále a jen výjimečně zůstával knížatům.

---

²² VICE ZIVIER, E. *Geschichte des bergregals in Schlesien bis zur Besitzergreifung des Landes durch Preussen*. Katovice, 1898.

²³ VICE RACHFAHL, F. *Zur Geschichte des Bergregals in Schlesien. Forschungen zur brandeb. und preussischen Geschichte XIII*. Vratislav, 1900.

²⁴ VICE WUTKE, K. *Entwicklung des Bergregals in Schlesien*. Vratislav, 1897.

²⁵ ČELAKOVSKÝ, J., c. d., s. 423.

V roce 1865 zrušil pruský horní zákon státní horní regál, pokud měl povahu soukromoprávní²⁶. Vyhradil státu výsostné právo k horám, udělování propůjček k vyhrazeným nerostům a výkon vrchního dozoru. Pruský horní zákoník, i když uznával zásadně horní svobodu, v některých ustanoveních učinil výjimky, kde na určitých panstvích a pozemcích byla omezena. Z toho důvodu ještě začátkem 20. století se mohl v pruských částech Slezska udržet v platnosti stavovský horní regál tak, jak se tam historicky vyvinul před rokem 1742, kdy celé Slezsko patřilo ještě k české koruně.

Závěrem lze říci, že horní regál ve Slezsku měl odlišný vývoj než regál v Německu a v Čechách. V době lucemburské si knížata podržela horní regál v původní podobě, přičemž Zlatá bula císaře Karla IV. neměla faktický vliv na státoprávní vývoj Slezska. Za doby Habsburků se slezská knížata proměnila z vazalů s neomezenou vládní mocí v poddané s privilegovaným postavením. Nabýval platnosti nový názor, že knížecí práva jsou odvozená od krále a že musí být potvrzena privilegií. Knížata z důvodu prospěšnosti sama nechávala od krále potvrzovat svá privilegia. Koruna také uznávala při confirmacích, že knížatům náleží výsostná práva odvozená od koruny, a teprve v dalším postupu zastávala stanovisko, že potvrzení práv je nutné a ten, kdo toto potvrzení nemá, ztrácí právo. Do Ferdinanda I. platila tedy zásada, že knížatům náleží výsady udělené nebo uznané korunou. Od Ferdinanda I. nastoupila zásada, že výsady jsou výsadami, pokud je možné je prokázat. Nárok na výsady se přiznával knížatům, i když nebyli Piastovci, a také stavovským pánům, kteří se od knížat lišili jen menším podílem na vyvíjející se ústavě Slezska. Spornou otázkou stále zůstává, zdali horní regál platil na území celého Slezska v jeho dějinném vývoji, nebo jen na některých horách a co bylo jeho přesným obsahem.

---

²⁶ Pozn. autora: Tato úprava vedla k mnohým soudním sporům, pro které byla důležitá otázka, komu náleží v současné době horní regál a komu kdysi. Pravděpodobně to byl hlavní podnět k sepsání řady děl o horním regálu ve Slezsku.